

Tom 30/2019, ss. 49–69
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2019.30(3)
www.ne.pwsplock.pl

Karol Kozdra

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

PRZESTĘPCZOŚĆ GOSPODARCZA – POJĘCIE, ISTOTA, CECHY

ECONOMIC CRIME – CONCEPT, ESSENCE, CHARACTERISTICS

Streszczenie

Przestępczość gospodarcza w Polsce zaczęła nabierać na znaczeniu po zmianach ustrojowych dokonanych na przełomie lat 80 i 90 XX wieku. Nagromadzenie czynników kryminogennych, w połączeniu z brakiem zmian legislacyjnych oraz odpowiedniego przygotowania organów odpowiedzialnych za jej zwalczanie, doprowadziło do intensywnego rozkwitu nielegalnych działań gospodarczych. Specyfika przestępczości gospodarczej utrudnia nie tylko walkę z nią ale również zdefiniowanie oraz ubranie w przepisy prawa pełnego zakresu jej aktywności. Zauważalna jest stała tendencja spadkowa przestępstw kryminalnych na rzecz przestępczości gospodarczej, jako przynoszącej największe korzyści finansowe a jednocześnie zagrożonej niewspółmiernie mniejszą sankcją karną. Pomimo

Summary

Economic crime in Poland began to gain in importance after political changes made at the turn of the 1980s and 1990s. Accumulation of criminogenic factors, in combination with no legislative changes as well as no proper preparation of the bodies responsible for combating it, led to intense flourishing of illegal economic activities. The specificity of economic crime makes it difficult not only to fight it but also to define and create the law covering the full scope of its activity. Noticeable steady downfall tendency of the criminal crime to increasing number of economic crime, as being the one gaining the most financial benefits and at the same time being endangered an incommensurately smaller criminal sanction. Despite the huge social and economic losses, the methods and human resources

ogromnych strat społeczno-gospodarczych metody i środki osobowe desygnowane do jej zwalczania wydają się zupełnie niewspółmierne do skali oraz poziomu zaawansowania jaki sobą reprezentuje.

Słowa kluczowe: przestępczość gospodarcza, zwalczanie, czynniki kryminogenne.

designated to fight against it seem to be at all incommensurable to the scale and the level of advancement that it represents.

Keywords: economic crime, combat, criminogenic factors.

WSTĘP

Przestępczość gospodarcza (zwana również ekonomiczną) należy do typu zagrożeń, które charakteryzują się stale rosnącą tendencją, tak pod względem ilościowym jak i jakościowym. Stosowane mechanizmy przestępcze bezustannie ewoluują, ulegając modyfikacjom oraz dostosowaniu do napotykanego rzeczywistości gospodarczej, finansowej i prawnej. Bagatelizowanie ich skali oraz poziomu rozwoju może w znacznym stopniu wpłynąć na destabilizację podstaw gospodarczych oraz interesów ekonomicznych państwa. Przestępcy dopuszczający się czynów polegających na niedozwolonym przemieszczaniu kapitału, wyłudzeniach kredytów, subwencji, wielkich ilości towarów, czy przestępstwach związanych z podatkami, zaburzają zarówno stabilność ogólnego obrotu gospodarczego jak i godzą w indywidualne interesy uczciwych obywateli. W bezpośrednim interesie podmiotów gospodarczych oraz społeczeństwa jest skuteczna walka z nielegalnymi działaniami, gdyż ich skutki mają bezpośredni wpływ na kondycję gospodarczą całego kraju a w konsekwencji poszczególnych jednostek [Franc, 2018, s. 288].

1. PRZESTĘPCZOŚĆ GOSPODARCZA W OKRESIE TRANSFORMACJI GOSPODARCZEJ

Przestępczość gospodarcza nie jest zjawiskiem nowym i tak jak inne zjawiska społecznie patologiczne, została wykreowana i utrwalona przez samych ludzi na przestrzeni wieków [Kozdra, 2016, s. 46]. Niektóre składniki cechujące jej istotę, stosownie do systemów, instytucji i procesów gospodarczych przetrwały całe tysiąclecia i zostały wyodrębnione z całości struktury przestępczości, jako niezależne zjawisko, ukazując jej gospodarczo-społeczny charakter [Gąsiorowski, 1999, s. 147]. Przestępczość gospodarcza nie była również obcym

zjawiskiem za czasów Rzeczypospolitej Ludowej, lecz mimo swego istnienia, stanowiła jedynie pewien margines ogólnych deliktów przestępczych oraz nie posiadała zorganizowanego charakteru. Pokłosiem tego było, iż po przemianach ustrojowych w 1989 roku Polska nie miała dużego doświadczenia w zwalczaniu tego typu przestępczości. Wcześniejsza eksperyjenca organów ścigania odnosiła się głównie do przywłaszczeń mienia dokonywanych na szkodę podmiotów przemysłowych przez osoby w nich zatrudnione lub przez właścicieli nielicznych w owych czasach firm prywatnych i dotyczyła w większości przypadków realizacji umów na dostawy, roboty, usługi, czy przestępstwa przemytniczo-dewizowe oraz spekulacyjne.

Początkowy okres transformacji, to pojawienie się wielu niekorzystnych zjawisk o charakterze kryminogennym oraz osłabienie funkcji kontrolnych państwa, które bezpośrednio wpłynęły na ułatwienie popełniania przestępstw gospodarczych.

Do powyższych zjawisk można zaliczyć [Sklepkowski i Woźniak, 1997, s. 114]:

- zbagatelizowanie zagrożeń w początkowej fazie przekształceń systemowych;
- luki w systemie prawa gospodarczego oraz jego ogólna niestabilność;
- znaczny obrót gotówkowy;
- niska sprawność systemu kontroli finansowej i gospodarczej;
- masowe powstawanie podmiotów gospodarczych;
- duża międzynarodowa swoboda w przemieszczaniu kapitału, towarów i osób;
- niedofinansowanie infrastruktury technicznej oraz przerost zadań służb granicznych i celnych;
- wysoki poziom bezrobocia;
- kształtowanie się grup interesów i powiązań korupcyjnych;
- brak ogólnego doświadczenia i kwalifikacji pracowników organów kontroli i ścigania;
- nienadążanie ze zmianami prawa za rozwojem zagrożeń przestępczych.

Na początku lat dziewięćdziesiątych wzrost przestępczości gospodarczej był znacznie wyższy niż dominującej w tamtym okresie przestępczości o charakterze kryminalnym. Możliwość przepływu ludzi, towarów i kapitału sprzyjała powstawaniu i zacieśnianiu współpracy międzynarodowej grup przestępczych. Dodatkowo niedostosowane do nowej rzeczywistości oraz przestarzałe przepisy prawne jedynie w niewielkim stopniu ograniczały owy proceder. Dynamicznie

rozwijały się przestępstwa celne, dewizowe i podatkowe, którym towarzyszyły fałszerstwa dokumentów handlowo-przewozowych oraz koncesji na prowadzenie działalności gospodarczej [Pływaczewski E.W. (red.), 1997. s. 27]. Nowa rzeczywistość gospodarcza sprzyjała rozszerzaniu się tej formy przestępczości w sposób niemalże legalny. Brak przeszkód w otwieraniu działalności gospodarczej, znaczny przyrost podmiotów gospodarczych, brak konkretnych unormowań prawnych umożliwiały przestępcom maskowanie nielegalnych działań pod przykrywką prowadzenia działalności zgodnej z prawem. Procederowi temu towarzyszyło również przenikanie do legalnych struktur gospodarczych oraz korpumpowanie jej przedstawicieli, pracowników sektora bankowego, administracji, funkcjonariuszy organów ścigania, czy wymiaru sprawiedliwości.

Do kategorii gospodarczych, szczególnie narażonych na działania grup przestępczych należały [Pływaczewski E.W. (red.), 1997. s. 27-28]:

- obrót towarami z zagranicą (przemysł, fikcyjny reeksport i tranzyt alkoholu, wyrobów tytoniowych, sprzętu elektronicznego, samochodów, broni i dzieł sztuki);
- obrót finansowo-bankowy (udzielanie kredytów dla nieistniejących firm, niekontrolowany skup i wywóz dewiz, pranie brudnych pieniędzy, oszustwa podatkowe np. w zakresie podatku VAT);
- prywatyzacja majątku narodowego (działania mające na celu likwidację przedsiębiorstwa lub zaniżanie jego wartości, niewłaściwa selekcja nabywców, zawyżanie wartości raportów rzeczowych);
- obrót papierami wartościowymi i funkcjonowanie giełdy (zakup papierów wartościowych przez podstawione osoby, prowadzenie nielegalnych transakcji na rynku wtórnym);
- działalność inwestycyjna państwa (przechwytywanie zamówień rządowych przez zbędnych pośredników);
- działalność ubezpieczeniowa (wyłudzenie odszkodowań na podstawie fikcyjnych szkód);
- polityka celno-podatkowa (indywidualne bezpodstawne zwolnienia z zapłaty należności i odstępowanie od egzekucji należności);
- sektor prywatny (przechwytywanie podatku VAT, zawyżanie cen towarów poprzez tworzenie łańcucha fikcyjnych pośredników obrotu dla uniknięcia podatku dochodowego, planowanie upadłości).

Przestępczość gospodarcza rozwijała się w większości powyższych przypadków w sposób niezakłócony aż do wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, która to akcesja wymusiła dostosowanie wielu gałęzi gospodarki, życia

społecznego i politycznego do wymogów i poziomu krajów członkowskich. Wywołało to spowolnienie, zahamowanie lub nawet spadek przestępczej działalności w niektórych kategoriach gospodarki ale jednocześnie stworzyło nowe możliwości rozwoju dla przestępczych działań. Pomimo dużego sformalizowania struktur Unijnych problemy w zwalczaniu przestępczości gospodarczej sprawał chociażby brak jej jednolitej i spójnej definicji.

2. PROBLEMATYKA DEFINICYJNA TERMINU „PRZESTĘPCZOŚĆ GOSPODARCZA”

Pierwsze próby syntetycznego ujęcia definicji zjawiska polegającego na dokonywaniu przestępstw skierowanych przeciwko ponadindywidualnym interesom gospodarczym podejmowano już w XIX wieku, kiedy to E.C Hill w 1872 roku wygłosił cykl wykładów zatytułowanych „Kryminalni kapitaliści” [Wilk, 2012. s. 14]. Pomimo międzynarodowego problemu, jakim jest przestępczość gospodarcza, trudno w literaturze przedmiotu doszukiwać się jej jednoznacznej definicji. Począwszy od lat 30 XX wieku, kiedy zaczęło funkcjonować pojęcie „przestępczość gospodarcza” jak i „prawo karne gospodarcze” [Żółtek, 2009, s. 51], w wielu krajach oraz ośrodkach akademickich podejmowano liczne próby zbudowania całościowej i kompletnej definicji „przestępczości gospodarczej”, lecz ze względu na wynikiłe problemy stało się to niemożliwe. Rozwój technologiczny oraz ciągle tworzenie nowych aktów prawnych, normujących zmieniającą się rzeczywistość, nieustanne ewoluowanie przestępczości gospodarczej oraz stopień jej skomplikowania, zarówno pod względem przedmiotowym jak i podmiotowym, w dużej mierze zaburzały i wciąż niweczą wszelkie wysiłki konceptualne nad zbudowaniem powszechnie akceptowanej, niebudzącej sporów i zastrzeżeń, uniwersalnej i mogącej znieść próbę czasu definicji „przestępstwa gospodarczego” [Żółtek, 2009, s. 115]. Już na samym początku rozważań nad zdefiniowaniem przestępczości gospodarczej nastąpił podział pomiędzy badaczami i wykształciły się dwie konkurencyjne koncepcje: kontynentalna – przedmiotowa, którą zapoczątkował Curt Lindemann [1932], a która była rozwijana w niemieckich ośrodkach naukowych, później zaś przyjęta przez większość państw europejskich oraz druga amerykańska – podmiotowa, zapoczątkowana przez Edwina H. Sutherlanda, autora monografii „White Collar Crime” [1949], eksplorowana przez kraje o anglosaskiej tradycji prawnej. Różnica pomiędzy oboma podejściami była dość znacząca, gdyż koncepcja o charakterze

przedmiotowym kładła akcent na istotę czynów, zaś podejście podmiotowe skupiało się na cechach sprawcy.

Ze względu na ograniczony zakres artykułu do problematyki przestępczości gospodarczej w Polsce, większa uwaga została poświęcona próbom zdefiniowania nielegalnych działań w obrębie aktywności gospodarczej podejmowanych przez polskie ośrodki naukowe. Piotr Ochman [2011] dokonując rewizji funkcjonujących w literaturze przedmiotu definicji przestępstwa gospodarczego na gruncie polskiego prawa karnego, za najtrafniejszą uznał definicję Oktawii Górniok, określającą przestępczość gospodarczą jako „czyny karalne godzące lub zagrażające ponadindywidualnym dobrom w sferze życia gospodarczego, polegające na naruszeniu zaufania związanego z pozycją sprawcy lub instytucją życia gospodarczego, grożące utratą zaufania społecznego do systemu gospodarczego lub jego podstawowych instytucji” [Górniok, 1986, s. 57]. Powyższa definicja nie zdawała się w pełni wyczerpywać zagadnienia, dla tego O. Górniok wprowadziła do niej kolejny element tzw. regułę gospodarowania. Jednocześnie, zaproponowała nowe ujęcie przestępstwa gospodarczego określając je jako „(...) czyn zagrażający systemowi gospodarczemu i jego regułom, jako całości albo jego poszczególnym instytucjom czy elementom oraz wyłącznie lub głównie ponadindywidualnym interesom gospodarczym społeczeństwa jako całości lub jego grup” [Górniok, 1993, s. 65]. Zmiany, jakie zaszły w systemie gospodarczym, wymusiły kolejne dostosowanie definicji do nowej rzeczywistości. W kolejnym ujęciu za przestępstwo gospodarcze uznano „ogół bezprawnych zachowań naruszających lub zagrażających naruszeniom przyjętych w systemie gospodarczym zasad podziału majątku i dochodu społecznego oraz zabezpieczenie egzystencjalnych warunków bytu jednostki przed ekscesami przedsiębiorstw” [Górniok, 1998, s. 176]. Według Leszka Wilka [2012, s. 17] na gruncie aktualnego stanu prawnego możliwym wydaje się stworzenie definicji przestępczości gospodarczej w oparciu o legalną definicję działalności gospodarczej, którą zawiera art. 2 ustawy z dnia 2.07.2004 r. [Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej] jak również ustawa z dnia 26.07.1991 r. [Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych] oraz ustawa z dnia 11.03.2004 r. [Ustawa o podatku od towarów i usług]. W myśl przepisu Ustawy o swobodzie działalności gospodarczej „działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana, handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły.” Przy takim definiowaniu obrotu gospodarczego, w którym przynajmniej jeden z uczestników jest podmiotem profesjonalnym,

zachowania powstałe na tle i w związku z czynnościami tego obrotu, o ile są bezprawne i karalne, można zaliczyć do kategorii przestępczości gospodarczej.

Do prób zdefiniowania przestępczości gospodarczej odnosił się również Andrzej Mucha [2013, s. 81] stwierdzając, iż „(...) z punktu widzenia konieczności wypracowania jasnej, ścisłej i dookreślonej dogmatycznoprawnej koncepcji przestępstwa gospodarczego, definicje te są mało przydatne.” Natomiast podkreśla ich istotną rolę w ułatwianiu zrozumienia przez społeczeństwo i ukazaniu samego zjawiska przestępczości gospodarczej. Dodatkowo podejmowane próby są pomocne w budowaniu „(...) obrazu i rozmiaru owej patologii oraz niejako przygotowują społeczny grunt dla działań legislacyjnych mających na celu tworzenie regulacji zapobiegających negatywnym zjawiskom w procesie gospodarowania.” Tak mocno negujące przydatność definicji podejście nie wydaje się w pełni słuszne i uprawnione. Z punktu widzenia dogmatyki prawa proponowane definicje zawierają najistotniejsze elementy, tj. opis, systematyzację, czy ustalenia treści zawartych w nich norm prawnych (wykładnia prawa sensu largo). Pokazuje to, iż podejmowane próby zdefiniowania przestępczości gospodarczej pełnią oprócz roli poznawczej istotną funkcję w stanowieniu i stosowaniu prawa.

3. CZYNNIKI KRYMINOGENNE

Pierwsze badania nad czynnikami kryminogennymi, sprzyjającymi przestępczości gospodarczej, prowadzone były od lat 50 ubiegłego stulecia w Stanach Zjednoczonych a następnie w Europie od lat 70 i doprowadziły do powstania podstawowego podziału na dwie płaszczyzny: ekonomiczną oraz społeczno-kulturową (określaną również jako socjo-psychiczną), z których wyłaniają się indywidualne czynniki kryminogenne przestępczości gospodarczej [Górniok, 1994, s. 40-41]. Prowadząc dokładną analizę oraz dookreślając ekonomiczne czynniki kryminogenne wyróżniono ich cztery grupy. Do pierwszej zaliczono czynniki trwałe, inaczej ujmując bezwzględnie nieusuwalne. Określono tak czynniki ściśle związane z samą działalnością gospodarczą, których eliminacja pozbawiłaby ją sensu i uczyniła bezużyteczną. Zaliczyć do nich można dobra będące przedmiotem działalności gospodarczej oraz techniki i technologie gospodarowania, odpowiadające danemu poziomowi rozwoju społeczno-ekonomicznego [Górniok, 1994, s. 41]. Dobra będące przedmiotem działalności gospodarczej zawierają same w sobie duży ładunek kryminogeny. Dzieje się tak, gdyż służą zaspokajaniu najsilniej odczuwalnych potrzeb życiowych człowieka,

takich jak potrzeby fizjologiczne, prestiżu społecznego, poczucia bezpieczeństwa i daleko posuniętej wolności osobistej, które może zabezpieczyć posiadanie owych dóbr [Górniok, 1994, s. 41]. Z drugiej strony nowoczesne technologie gospodarowania oddziałują w dwóch kierunkach. Prowadzą do multiplikacji funkcji i stanowisk o charakterze zarządzająco-powierniczym, dających sposobność do popełniania przestępstw gospodarczych. Doprowadzają również do pomnażania różnego typu środków komunikacji, wspomagających ogólną mobilność społeczeństwa, co znacznie ułatwia szybką zmianę miejsca działania sprawcom przestępstw gospodarczych, usprawnia działanie wieloogniowego mechanizmu wykonawczego poważnych przestępstw gospodarczych i usprawnia kamuflowanie ich śladów [Kaiser, 1983, s. 437]. Typy i formy kontaktów gospodarczych dostosowują się do nowych technologii gospodarowania i wzmożonego tempa obrotu gospodarczego, tracą swój interpersonalny charakter, stając się bezosobowe i anonimowe. Sprzyja to popełnianiu różnego typu oszustw i nadużyć zaufania [Wilk, 2012, s. 16]. Najlepszym tego przykładem są oszustwa internetowe związane np. ze sprzedażą różnego typu produktów. W podgrupie ekonomicznych czynników systemowych znalazły się również państwowe regulacje rynku walutowego zachęcające do prowadzenia spekulacji, których następstwami są np. bankructwa firm oraz progresywne opodatkowanie i wysokie cła protekcyjnistyczne [Kosewski, 1985, s. 36]. Zwane są one również „sytuacjami pokusy” prowokującymi przestępcze decyzje. Kryminogenne oddziaływanie ma również typowa dla systemu rynkowego zmienność gospodarcza w postaci recesji i prosperity. W czasach gorszej koniunktury ludzie interesu starają się ratować swe firmy, często dopuszczając się przestępczych zachowań np. poprzez fałszowanie bilansów, oszustwa kredytowe, czy fikcyjne bankructwa. W drugiej zaś strony, gdy panuje ogólny rozkwit gospodarczy a społeczeństwo pragnie korzystnie lokować i inwestować swoje środki, tworzą się różnego typu szanse dla oszukańczych działań ze strony przestępców. Kolejną podgrupę ekonomicznych czynników kryminogennych stanowią te, które wiążą się z poszczególnymi instytucjami oraz prawnymi formami działalności podmiotów gospodarczych. W pierwszym przypadku mowa jest o uznawaniu za szczególnie kryminogenne papierów wartościowych, kredytów i subwencji. W kwestii form działalności gospodarczej, w szczególności sprzyjających nielegalnym działaniom, określa się formę spółki z ograniczoną odpowiedzialnością [Górniok, 1994, s. 44]. Do czynników kryminogennych uznawanych za stosunkowo łatwe do usunięcia oraz modyfikacji zalicza się reguły funkcjonowania i nadzorowania podstawowych instytucji systemu rynkowego tzn. niskie progi kapitałowe wymagane

do założenia spółki i emisji papierów wartościowych, niskie wymagania co do osób, którym powierza się istotne stanowiska w działalności gospodarczej, czy niski stopień jawności poczynań gospodarczych np. postępowania przetargowe, czy inne formy kontraktów publicznych [Górniok, 1994, s. 44].

Nie mniej bogaty, co katalog czynników ekonomicznych, jest katalog czynników społeczno-kulturowych. Wprost zaznacza się w nim, iż często zidentyfikowana ofiara przestępstwa gospodarczego jest jako typ społeczny (pozycja, nastawienie społeczne, cechy osobowościowe) podobna do sprawcy. Kryminogennie oddziałuje także brak dostatecznej podbudowy etycznej dla norm prawa gospodarczego, co skutkuje tym, iż społeczeństwo w stosunku do przestępczości gospodarczej charakteryzuje się ambiwalentną postawą. Z jednej strony reaguje oburzeniem na informację o dużych zyskach jakie osiągają sprawcy przestępstw gospodarczych i żądają surowego ich ukarania, z drugiej zaś tolerują czyny karalne z którymi spotykają się np. w miejscu pracy, podczas dokonywania transakcji gospodarczych, czy przy innych aspektach życia codziennego. Znaczne oddziaływanie kryminogenne ma również ustawodawstwo, zwłaszcza mnogość istniejących przepisów, ich wewnątrz niespójność (a bywa że i sprzeczność) oraz „furtki” dające możliwość obejścia konkretnych zapisów i obostrzeń. Pewien wpływ na nielegalne zachowania gospodarcze przypisuje się regulacjom prawa karnego, zarzucając im zbytnią złożoność i zawilóść, utrudniające jego skuteczne działanie. Również w samej typizacji czynów karalnych stosuje się wyspecjalizowane określenia, które nie uwypuklają społecznej szkodliwości czynów i nie kształtują w społeczeństwie ostracyzmu dla kryminalnych zachowań [Wilk, 2012, s. 16]. Kryminogenne oddziaływanie ma również niski poziom etyki w środowisku biznesu [Lampe, 1998, s. 115] oraz bierna postawa poszkodowanych, wyrażająca się w zaniechaniu informowania odpowiednich organów o byciu ofiarą przestępstwa. Jedną z przyczyn takiego działania społeczeństwa jest ogólne odczucie o większej opieszałości i łagodności w ściganiu i karaniu sprawców przestępstw gospodarczych w porównaniu z tzw. przestępstwami kryminalnymi. Literatura wyjaśnia to statusem społecznym sprawców przestępstw gospodarczych, brakiem zorganizowanego sprzeciwu społecznego wobec przestępczości gospodarczej oraz ogólnymi tendencjami depenalizacyjnymi w sferze gospodarki [Górniok, 1994, s. 51-52].

4. PROFILE, CECHY CHARAKTERYSTYCZNE I OBSZARY PRZESTĘPCZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

Zorganizowana przestępczość gospodarczo-ekonomiczna, jest niezwykle trudna do zwalczana, ponieważ przejawia się w wielu formach, podlega permanentnym i głębokim przemianom oraz dostosowuje się do dynamiki poszczególnych gałęzi gospodarki. Jednocześnie, do jej sprawnego funkcjonowania niezbędne są liczne powiązania [Mądrzejowski, 2016, s. 76]. Niezależnie od formy każda przestępczość zorganizowana w obszarze gospodarki, charakteryzuje się przedmiotowym zakresem działania, jakim są obszary wpływu oraz obszary życia społecznego, generujące zyski.

Ze strony przestępczości gospodarczo-ekonomicznej występują wszelakie formy przestępcze, które pozwalają na generowanie znacznych korzyści finansowych oraz wymagają działań w grupie w celu skutecznego działania przestępczego. Do głównych jej form zaliczana jest przestępczość [Łabuz. 2018. s. 136]:

- podatkowa;
- kapitałowa;
- bankowa;
- ubezpieczeniowa;
- celno-akcyzowa;
- paliwowa;
- hazardowa;
- budowlana;
- dotyczącą zamówień publicznych;
- związaną z prawami autorskimi;
- składowaniem i obrotem odpadami oraz substancjami niebezpiecznymi;
- przekształceniami własnościowymi;
- wykorzystująca elektroniczne instrumenty płatnicze;
- działająca na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej.

Wielkość, postać, stopień skomplikowania i bogactwo przedsięwzięć podejmowanych w ramach przestępstw gospodarczych dają uprawnienie do twierdzenia, iż cechują się one „najwyższą formą przestępczego zorganizowania” [Mądrzejowski, 2008, s. 53]. Owa organizacja polega na konieczności podziału ról pomiędzy uczestników procederu, którzy zajmują się stwarzaniem pozorów legalności działania, zacieraniem śladów nielegalnego procederu,

nawiązywaniem kontaktu i pozyskiwaniem do współpracy osób zajmujących odpowiednie stanowiska w administracji państwowej (wymiar sprawiedliwości, organy ścigania, organy kontrolne). Skuteczne działanie na polu przestępczości gospodarczej wymaga od grup przestępczych posiłkowania się w swych działaniach osobami posiadającymi wiedzę specjalistyczną z wielu dziedzin, takich jak prawo, finanse, czy bankowość oraz w kwestiach związanych z nowymi technologiami, zaawansowanymi rozwiązaniami technicznymi, czy zastosowaniu najnowszych odkryć nauki w praktyce.

Współczesna kryminologia [Górniok, 1994, s. 55-56; Wilk, 2012, s. 12] do głównych cech przestępczości gospodarczej, dostrzeganej we wszystkich jej koncepcjach, zalicza:

- utajony charakter;
- brak elementów przemocy;
- działanie pod pozorem legalności;
- powtarzalność czynów zabronionych;
- zorganizowaną formę działalności (niekiedy o międzynarodowym charakterze);
- przynoszenie strat materialnych i niematerialnych, wykraczających często swym zasięgiem poza sferę gospodarczą;
- świadome działanie;
- powiązanie przestępczej działalności z zawodową i ekonomiczną pozycją sprawcy (duża część sprawców pochodzi z wyżej usytuowanych warstw społecznych);
- poszkodowanymi są najczęściej anonimowe osoby fizyczne, grupy społeczne, podmioty systemu gospodarczego, instytucje.

Powyższe cechy wchodzą ze sobą w interakcję, wzajemnie się przeplatając i uzupełniając. Utajenie charakteru przestępstwa gospodarczego oznacza, że w zdecydowanej większości przypadków nie pozostawia ono widocznych zmian w obiektywnej rzeczywistości. W działaniach osób podejmujących się tego deliktu nie występuje przemoc, lecz zastępowana jest ona nadużywaniem zaufania w instytucjach życia gospodarczego. O kamuflowaniu przedsięwzięć przestępczych decyduje częsty fakt realizowania ich w środowisku legalnie funkcjonujących podmiotów i pozornie tożsamyh legalnych przedsięwzięć, które mogą być wykonywane zamiennie (legalny obrót gospodarczy – działania przestępcze). Kamuflowanie działalności przestępczej jest niezbędne, gdyż przestępcze działania zazwyczaj nie mają charakteru jednorazowego. Działalność sprawców

przestępstw gospodarczych jest na ogół podobna i długotrwała oraz można uznać ją za czyn ciągły, ciąg wykroczeń lub ciąg przestępstw [Palacz, 2018, s. 64].

Związek pomiędzy przestępstwem a pozycją sprawcy istotnie wpływa na charakter przestępstwa i jego rozmiar. Pozycja zajmowana przez sprawców przestępstw gospodarczych w strukturach formalnych jak i nieformalnych gospodarki lub administracji (relacje interpersonalne, układy, powiązania) ich kompetencje i uprawnienia determinują przyjętą taktykę oraz technikę podjętej działalności przestępczej. Według K. Tiedemanna [1972] wyróżnić można sprawców przestępstw gospodarczych:

- zawodowych;
- sytuacyjnych;
- okazjonalnych.

Sprawcami zawodowymi nazywane są osoby utrzymujące się wyłącznie z popełniania przestępstw gospodarczych w różnych jej gałęziach, związanych z szeroko pojętym obrotem gospodarczym. Sytuacyjnymi określa się osoby dopuszczające się przestępstw gospodarczych z konieczności lub w celu zdobycia funduszy, koniecznych do utrzymania prowadzonej przez siebie działalności. Sprawcy okazjonalni jak sama nazwa wskazuje, popełniają przestępstwa tylko wtedy, gdy nadarza się okazja do szybkiego, łatwego i wysokiego zysku [Górniok, 1994, s. 33].

Przestępczość gospodarcza powoduje obecnie najwyższe straty dla budżetu państwa ze wszystkich form przestępczości poprzez zmniejszenie wpływów, uzyskiwanie nienależnych zwrotów podatku, czy wyłudzenie dopłat. Ma ona również negatywne oddziaływanie na sektor prywatny poprzez bezpośrednie zmniejszenie dochodów, czy spadek konkurencyjności legalnie działających przedsiębiorstw. Przestępstwem ekonomicznym towarzyszą często inne rodzaje nielegalnej działalności, takie jak nielegalny obrót alkoholem, papierosami, metalami szlachetnymi, fałszowanie dokumentów oraz korupcja, czy pranie brudnych pieniędzy. Przestępczość gospodarcza tworzy realne zagrożenie nie tylko dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, lecz również stabilności finansów publicznych oraz odciska swoje piętno na legalnej części gospodarki, poprzez zmniejszenie jej konkurencyjności i bezpieczeństwa prowadzenia działalności gospodarczej [MSWiA, 2015, s. 3]. Podważa również zaufanie społeczne do państwa, jako instytucji gwarantującej bezpieczeństwo obywateli i równe szanse w obrocie gospodarczym.

Obecnie nie tylko zwalczanie nielegalnych procedurów jest trudne, lecz już samo określenie skali uszczupień w budżecie państwa, spowodowanych

nielegalnymi działaniami gospodarczymi, powoduje znaczne trudności estymacyjne. [Malinowska, 2018, s. 158]. Podyktowane jest to brakiem statystyk zawierających spójne dane od wszystkich służb, organów oraz instytucji, na podstawie których możliwe stałoby się nakreślenie skali zjawiska oraz fakt, że statystyki odzwierciedlają głównie aktywność i skuteczność organów kontrolnych oraz ścigania, które większość swoich działań inicjują na podstawie zdobytych przez siebie informacji [Kozdra, 2016, s. 47]. Wiele ośrodków naukowych, instytucji państwowych oraz niezależnych podmiotów podejmuje próby określenia wielkości uszczupień spowodowanych przestępczością gospodarczą. Szacuje się, że tylko w wyniku samych nieuprawnionych działań w obrębie podatku VAT budżet państwa tracił ok. 47 mld zł rocznie [Buszko, 2017, s. 52], a z tytułu niezapłaconej akcyzy kwotę rzędu 14 mld zł [www1]. Wielkość szacowanych uszczupień jest znaczna ale na uwadze należy również mieć fakt, że nie zawierają one kosztów społecznych, które są niepoliczalne, a których skala może być kilkukrotnie większa.

5. ZWALCZANIE PRZESTĘPCZOŚCI GOSPODARCZEJ

Zwalczanie przestępczości gospodarczej jest dużym wyzwaniem dla aparatu państwa, albowiem grupy przestępcze wykazują się znaczną elastycznością i wykorzystują w swym działaniu istniejące regulacje i luki prawne oraz dostosowują się do koniunktury ekonomicznej w konkretnych obszarach gospodarki. Na bieżąco modyfikują metody i kierunki swego działania, wciąż poszukując nowych źródeł oraz sposobów nielegalnego zarobku [Kozdra, 2017, s. 48]. W celu maksymalnego utrudnienia wykrycia charakteru poszczególnych osób w przestępczym procederze oraz samego stopnia zorganizowania grupy, często łączona jest nielegalna działalność gospodarcza z legalnymi strukturami biznesowymi. Ma to również na celu utrudnienie identyfikacji składników mienia pochodzącego z przestępstw [MSWiA, 2016, s. 85-86]. Rezultaty w zwalczaniu przestępczości gospodarczej są ściśle związane z identyfikacją czynników kryminogennych oraz ich eliminacją, poprzez wprowadzanie zmian legislacyjnych. Często pomimo ich ujawnienia, wprowadzane zmiany ustawodawcze są spóźnione i zbyt zachowawcze w stosunku do rozlicznych form przestępczej działalności. Brak adekwatności narzędzi prawnych do popełnianych czynów, uniemożliwia wyspecjalizowanym organom kontrolnym skuteczne zwalczanie nielegalnych procedurów.

W Polsce istnieje wiele instytucji przystosowanych do walki z przestępczością gospodarczą, lecz od zawsze najbardziej wyspecjalizowaną w tej materii była Policja. Różnorodność form przestępczości gospodarczej oraz ich permanentny rozwój wymusiły na kierownictwie Policji utworzenie pionów, od komend powiatowych i miejskich po niektóre komisariaty, bezpośrednio sprofilowanych na zwalczanie tego typu przestępstw. Przestępczość gospodarcza stanowi bardzo poważny problem, który wymaga podjęcia stanowczych ale przede wszystkim szybkich przeciwdziałań. W wielu przypadkach brakuje wystarczającej wiedzy na temat przyczyn, skali oraz skutków przez nią wywołanych. Brak jest również informacji na temat efektywności stosowanych środków zaradczych. Choć przestępczość gospodarcza nie jest niczym nowym, często postrzegana jest w sposób zbliżony do innych rodzajów przestępstw, co niesie ze sobą problem niewłaściwego sposobu przeciwdziałania oraz zwalczania samych jej skutków [Bałandynowicz, 2007, s. 281-384].

Tabela 1. Statystyka przestępstw kryminalnych i gospodarczych w Polsce w latach 2010-2015

Rok	Przestępstwa kryminalne		Przestępstwa gospodarcze	
	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2015	559 234	522 561	102 886	167 733
2014	599 534	594 318	98 838	161 210
2013	663 052	730 226	95 353	159 533
2012	663 285	781 340	82 382	141 483
2011	684 000	794 102	75 842	151 655
2010	681 532	778 905	73 371	154 341

Źródło: Michalski i Palacz [2018, s. 48].

Powyższa tabela ukazuje trendy, jakie obecnie determinują ewolucję przestępczości gospodarczej w Polsce na przestrzeni lat 2010-2015. Zauważalna jest tendencja spadkowa w obszarze przestępstw kryminalnych, zarówno wszczętych jak i stwierdzonych na rzecz przestępstw gospodarczych. W roku 2010 stosunek przestępstw kryminalnych do gospodarczych wynosił 5:1 by w roku 2015 zmniejszył się do poziomu 3:1. Spowodowane jest to faktem, iż przestępcy działają w sposób racjonalny i skupiają się na tych obszarach przestępczej działalności, które przynoszą większe zyski, są zagrożone mniejszym prawdopodobieństwem wykrycia oraz poziomem penalizacji [Posner, 1990, s. 360].

Ponadto w ciągu szeregu lat zostały wypracowane przez Policję skuteczne metody eliminacji pospolitej przestępczości kryminalnej. Według szacunków zawartych w Krajowym programie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej na lata 2015-2020 [MSWiA, 2015, s. 3] zorganizowana przestępczość gospodarcza generuje obecnie najwyższe straty wynikające z działalności przestępczej, tak dla budżetu państwa jak i sektora prywatnego. Mimo tego do bezpośredniego zwalczania przestępczości gospodarczej wydelegowanych jest 4% (ok. 1000 osób) ogólnego stanu funkcjonariuszy zatrudnionych w Policji. W najpoważniejszych sprawach, dotyczących przestępstw na szkodę interesów ekonomicznych Rzeczypospolitej Polskiej, mogą oni dodatkowo liczyć na wsparcie pionu do zwalczania zorganizowanej przestępczości ekonomicznej Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji [Jurczak, 2018, s. 474]. Dziwić może zatem tak niska liczba funkcjonariuszy wydelegowanych do walki z przestępczością gospodarczą, tym bardziej mając na uwadze wielkość generowanych przez nią strat, skalę, stopień zorganizowania oraz szkodliwość społeczną. Fakt niewłaściwego podejścia systemowego, do zwalczania przestępczości gospodarczej, zdaje się potwierdzać ukazana w powyższej statystyce jej tendencja wzrostowa.

Samą formę przeciwdziałania, nie tylko przestępczości gospodarczej, można podzielić na trzy główne sposoby postępowania:

- prewencyjne;
- dochodzeniowo-śledcze;
- operacyjno-rozpoznawcze.

Z praktycznego punktu widzenia najważniejszym elementem w przeciwdziałaniu przestępczości jest prewencja. W przeciwieństwie do innych kategorii przestępstw, przestępstwa gospodarcze charakteryzują się tym, iż ich sprawcy działają w sposób utajony, często zza biurka lub monitora komputera. Taki sposób popełniania przestępstw uniemożliwia wspomniane działania prewencyjne rozumiane w dotychczasowych kategoriach. Sprawcy przestępstw gospodarczych w żaden sposób nie podlegają pod stereotypowy wizerunek przestępcy, jaki utrwalił się przez lata w społeczeństwie. Osoby dopuszczające się tego typu przestępstw często piastują wysokie i eksponowane stanowiska oraz cieszą się nieposzlakowaną opinią wśród swoich współpracowników jak i w miejscu zamieszkania. Do tego często bywają wysokiej klasy specjalistami, których kwalifikacje oraz ogólny poziom wykształcenia znacznie przewyższa średnią [Tuliszka, 2004, s. 173]. Sprawia to, iż praktycznie cały ciężar przeciwdziałania

przestępczości gospodarczej spoczywa na funkcjonariuszach pionu kryminalnego, którzy poprzez wypracowaną siatkę informatorów mogą w porę zareagować i udaremnić popełnienie przestępstwa tuż przed jego zajściem lub już bezpośrednio w trakcie jego popełniania.

Pomocne w zwalczaniu nielegalnych procedurów gospodarczych mogłoby się okazać szersze zastosowanie przez Policję oraz aparat sprawiedliwości sześciu podstawowych twierdzeń Braithwaite'a i Geisa. [Bałandynowicz, 2003, s. 284], które brzmią następująco [Franc, 2018, s. 294]:

Twierdzenie 1.

W przypadku przestępstwa tradycyjnego fakt, że zostało ono dokonane, jest fizycznie zauważalny, natomiast w sytuacji przestępstwa popełnionego przez osobę prawną jego rezultat nie jest już tak widoczny.

Twierdzenie 2.

Z chwilą, gdy przestępstwo zostanie ujawnione, ujęcie podejrzanego będzie trudne w przypadku przestępstwa tradycyjnego, natomiast całkiem proste w przypadku przestępstwa popełnionego przez osobę prawną.

Twierdzenie 3.

W przypadku aresztowania sprawcy przestępstwa tradycyjnego udowodnienie winy jest bezproblemowe, natomiast w przypadku popełnienia przestępstwa przez osobę prawną zwykle będzie bardzo trudne.

Twierdzenie 4.

W przypadku skazania przestępcy dopuszczającego się przestępstwa tradycyjnego skutek odstraszący kary będzie miał wątpliwy charakter, natomiast będzie miał silne działanie restryktywne w przypadku przestępstw popełnianych przez osoby prawne.

Twierdzenie 5.

Pozbawiane zdolności prawnej w przypadku przestępstw tradycyjnych nie jest odpowiednim i efektywnym środkiem do ich ograniczenia, aczkolwiek może być skuteczną strategią w zapobieganiu przestępstwom popełnianym przez osoby prawne.

Twierdzenie 6.

Odrzucenie doktryny rehabilitacji społecznej, jako nieefektywnej w polityce eliminowania przestępczości tradycyjnej, nie jest równoznaczne z jej niepowodzeniem w postępowaniu względem osób prawnych.

Efektywność w zwalczaniu przestępczości gospodarczej zwiększyła by również szersza edukacja policjantów pozostałych pionów, którzy byliby w stanie rozpoznawać pierwsze symptomy nielegalnych działań i właściwie na nie reagować.

Ważną zdaje się również być analiza procesu decyzyjnego przestępców, dotycząca się podejmowanych przez nich działań. Przestępcy dokonują prostego rachunku korzyści i kosztów jakie niesie za sobą dany czyn zabroniony. Celem organów państwa winno być obniżenie skłonności obecnych i potencjalnych przestępców do podejmowania działań przestępnych. Dokonać tego można poprzez podniesienie oczekiwanego kosztu przestępstwa, bądź obniżenia oczekiwanych korzyści. Jest to możliwe głównie poprzez:

- utrudnienie popełniania przestępstw w aspekcie technicznym, przez co wzrośnie jego koszt (np. monitoring transportów, znakowanie produktów),
- podniesienie poziomu restrykcyjności kar z jednoczesnym zwiększeniem prawdopodobieństwa wykrycia nielegalnego procederu.

Działaniem poza legislacyjnym, które mogłoby się przyczynić do zmniejszenia poziomu przestępstw gospodarczych jest np. podnoszenie psychologicznych kosztów przestępstwa, poprzez uświadamianie społeczeństwa o stratach społeczno-gospodarczych powodowanych przez nielegalne działania.

PODSUMOWANIE

Przestępczość gospodarcza ze względu na swoją specyfikę ulega permanentnym zmianom wraz ze zmieniającymi się warunkami gospodarczymi i nowymi możliwościami działania w sferze gospodarczej. Od początku polskich przemian ustrojowych wyróżniała się ciągłą tendencją wzrostową, przynosząc coraz większe straty dla budżetu państwa oraz generując znaczne koszty niezbędne do jej zwalczania. Dynamiczny postęp techniczny, rozwój technologii, transportu, możliwości komunikowania i nawiązywania transakcji stwarzają wiele nowych możliwości przestępczego działania. Co pewien czas powstają

nowe formy przestępczości gospodarczej, wypierając jej tradycyjne mechanizmy, przez co wymyka się ona istniejącym definicjom i typologiom. Dynamizm i kierunek przestępczości gospodarczej jest bezpośrednio uzależniony od sytuacji ekonomicznej oraz społeczno-politycznej danego kraju, czy regionu. Również bariery językowe, kulturowe, czy prawne nie mają żadnego wpływu na jej rozwój. Dodatkowo potrafi łączyć odmienne grupy społeczne, narodowościowe oraz wyznaniowe. Czynnikiem spajającym i determinującym ich współpracę jest zysk, jaki można osiągnąć popełniając konkretne czyny zabronione. Liczne służby posiadają wpisane w swe zadania zwalczanie przestępczości gospodarczej, lecz podstawową jednostką, która ma to w swych powinnościach jest Policja. Dysponuje ona wieloma wyspecjalizowanymi w tej dziedzinie strukturami oraz największym potencjałem kadrowym ze wszystkich pozostałych instytucji. Sprofilowane w zwalczaniu przestępczości gospodarczej pioniry Policji oraz innych służb borykają się głównie z trudnościami proceduralnymi, których złożoność i długotrwałość skutkuje obniżeniem ich efektywności, a tym samym powiększeniem strat w budżecie państwa. Walki z przestępczością gospodarczą nie ułatwia również fakt, iż należy ona do grupy przestępstw charakteryzujących się dużą ewolucyjnością i adaptacyjnością do zmieniającej rzeczywistości. Kolejnym elementem, mającym istotne znaczenie w jej zwalczaniu, jest przybieranie charakteru zorganizowanego oraz fakt, iż sprawcy przestępczego procederu najczęściej w żaden sposób nie przypominają klasycznych przestępców i działają w sposób maksymalnie utajony. Szczególnie niebezpieczną cechą przestępczości gospodarczej, która rozwinęła się po wstąpieniu polski do Unii Europejskiej, jest jej ponadnarodowy i ponadpaństwowy charakter. Przynależność do struktur europejskich otworzyła nowe możliwości przestępczych procederów oraz zniosła część barier jakie utrudniały nielegalne działania, jak chociażby istnienie granic.

Wszystko to powoduje, iż niezwykle trudno jest podejmować skuteczną walkę z przestępczością gospodarczą i przewidywać jej aktywności w kolejnych gałęziach gospodarki. Efektywne zwalczanie przestępczości gospodarczej stanowi nie lada wyzwanie dla instytucji państwa, na których ciąży obowiązek zdefiniowania problemu, przeprowadzenia odpowiedniego procesu legislacyjnego, skutecznego egzekwowania prawa oraz usatysfakcjonowania społeczeństwa, co do wysokości i dolegliwości sankcji za dokonane przestępstwa. Zaawansowanie i ciągły rozwój przestępczości gospodarczej stanowi obecnie duże zagrożenie dla sfery życia politycznego, gospodarczego i społecznego, nie tylko w aspekcie Polski ale i wielu krajów świata.

LITERATURA

Bałandynowicz Andrzej. 2003. System kontroli współczesnych rodzajów przestępstw gospodarczych. Zadania i problemy badań międzynarodowych w dziedzinie przestępstw gospodarczych z punktu widzenia kryminologicznego i prawnego. W *Pojęcia Europy XXI wieku – w kierunku jakości*. red. Arkadiusz Letkiewicz, Wiesław Pływaczewski. Szczytno: WSPol.

Bałandynowicz Andrzej. 2007. Prawo i działalność prewencyjna organów Policji w zakresie ograniczenia przestępczości gospodarczej. W *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*. red. Adam Szymaniak, Wiesław Ciepela. Poznań: Wydawnictwo Naukowe INPiD.

Buszko Andrzej. 2017. Poziom szarej strefy w Polsce w kontekście luki podatkowej. W: *Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*, vol. LI. No 4. Lublin.

Franc Sławomir. 2018. Przeciwdziałanie przestępczości gospodarczej przez Policję – ujęcie systemowe. W *Przestępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przestępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuza, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.

Gąsiorowski Jerzy. 1999. Przestępczość gospodarcza w rozwoju historycznym. Jej istota i geneza. *Przegląd Policyjny*, nr 4.

Górniok Oktawia. 1986. *Przestępczość gospodarcza: wybrane przejawy i uwarunkowania*. Katowice: Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Górniok Oktawia. 1993. *Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna*, PiP Nr. 1.

Górniok Oktawia. 1994. *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Górniok Oktawia. 1998. Pojęcie przestępczości gospodarczej a jej społeczno-polityczna warstwa. W *Aktualne problemy prawa karnego i kryminologii*. red. Emil W. Pływaczewski. Białystok.

Jurczak Dariusz. 2018. Społeczno-prawne skutki przestępczości gospodarczej – zarys sytuacji w Polsce. W: *Przestępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przestępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuza, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.

Kaiser Gunther. 1983. *Kryminologie*. Heidelberg.

Kosewski Marek. 1985. *Ludzie w sytuacjach pokusy i upokorzenia*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

- Kozdra Karol. 2016. Przystępczość gospodarcza w zakresie akcyzy na wyroby tytoniowe. W: *Nauki ekonomiczne Tom XXIII*. red. Jacek Grzywacz. Płock: PWSZ.
- Kozdra Karol. 2017. Rozwój przystępczości zorganizowanej w Polsce. W: *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Tom XXVI*. red. Jacek Grzywacz. Płock: PWSZ.
- Lampe Ernst Joachim. 1988. *Ogólne problemy prawa karnego gospodarczego*. RPEiS Nr 3.
- Lindemanna Curt. 1932. *Gibt es ein eingenes Wirtschaftsstrafrecht*. Jena
- Łabuz Paweł. 2018. Formy i struktury zorganizowanych grup przystępczych o charakterze ekonomiczno gospodarczym. W *Przystępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przystępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuz, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.
- Malinowska Irena. 2018. Przystępne mechanizmy podatkowe. W: *Przystępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przystępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuz, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.
- Mądrzejowski Wiesław. 2008. *Przystępczość zorganizowana. System zwalczania*. Warszawa: ŁÓŚGRAF.
- Mądrzejowski Wiesław. 2016. *Przystępczość zorganizowana. System zwalczania*. Warszawa: Editions Spotkania.
- Michalski Mariusz, Palacz Dariusz. 2018. Przyczyny, rozmiary i skutki przystępczości gospodarczej – refleksje ogólne. W: *Przystępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przystępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuz, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. 2015. *Program przeciwdziałania i zwalczania przystępczości gospodarczej na lata 2015-2020*. Warszawa.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. 2016. *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku*.
- Mucha Andrzej. 2013. *Struktura przystępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Palacz Dariusz. 2018. Pojęcie, symptomy i cechy przystępczości gospodarczej. W: *Przystępczość gospodarcza. Istota zjawiska. Zasady odpowiedzialności, mechanizmy przystępcze i metody działania sprawców*. red. Paweł Łabuz, Irena Malinowska i inni. Warszawa: CH BECK.

Piotr Ochman. 2011. *Ochrona działalności bankowej w prawie karnym gospodarczym*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Pływaczewski Emil W. 1997. Przestępczość zorganizowana i wybrane problemy jej przeciwdziałania w Polsce. W *Policja Polska wobec przestępczości zorganizowanej*. red. Emil W. Pływaczewski. Szczytno: WSPol.

Posner Roland. 1990. *The problem of Jurisprudence*. Cambridge – London.

Sklepkowski Lech, Woźniak Danuta. 1997. Zorganizowana przestępczość gospodarcza w Polsce. W *Policja polska wobec przestępczości zorganizowanej*. red. Wiesław Pływaczewski, Jan Świerczewski. Szczytno: WSPol.

Sutherland Edwin H. 1949. *White Collor Crime*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Tiedemann K. 1972. *Rechts Gutachten in den 49 Deutschen Juristentag*. Dusseldorf.

Tuliszka Jarosław. 2004. Wykonywanie zadań z zakresu prewencji kryminalnej. W: *Podręcznik policjanta służby prewencyjnej. Część II*. red. Łaskiewicz Krzysztof. Szczytno: WSPol.

Wilk Leszek. 2012. Przestępczość gospodarcza – pojęcie, przyczyny, sprawcy. *Edukacja Prawnicza*, nr 10 (136).

Żółtek Stanisław. 2009. *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*. Warszawa: Wolters Kluwer.

[www1] <https://www.rp.pl/Budzet-i-Podatki/309219870-Luka-w-akcyzie-domknieta-polowicznie.html> (data pobrania 30.04.2019 r.)

Ustawa z dnia 16 sierpnia 2016 r. O swobodzie działalności gospodarczej. Dz.U. z 2016 poz. 1829 ze zm.

Ustawa z dnia 24 czerwca 2017 r. O podatku do towarów i usług. Dz.U. z 2017 r. poz. 1221 ze zm.

Ustawa z dnia 7 grudnia 2016 r. O podatku dochodowym od osób fizycznych. Dz.U. z 2016 r. poz. 2032 ze zm.